

การปรับตัวของชุมชนเกาะศาลเจ้าภายใต้ศาสตร์พระราชารัชกาลที่ 9
เพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในมิติวัฒนธรรม
ADAPTATION OF KOH SAN CHAO COMMUNITY UNDER
KING RAMA IX'S PHILOSOPHY FOR SUSTAINABLE
TOURISM IN A CULTURAL DIMENSION

ยุวรี ไชคสวนทรัพย์/ YUWAREE CHOKSUANSAP¹

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้เป็นการศึกษาเรื่องการปรับตัวของชุมชนเกาะศาลเจ้า ตำบลชั้น กรุงเทพมหานคร จากชุมชนชาวสวนย่านฝั่งธนบุรีที่ถูกรื้อถอนที่ดินโดยรอบจากนายทุนเพื่อนำไปสร้างบ้านจัดสรร โดยคนในชุมชนพยายามรักษาที่ดินของตนเองไว้และปรับตัวเพื่อความอยู่รอด มีการพัฒนาชุมชนให้เป็นที่รู้จักแก่คนภายนอก จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพด้านศิลปวัฒนธรรมของชุมชน โดยมีการนำศาสตร์พระราชารัชกาลที่ 9 มาใช้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเองอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม ทั้งนี้ชุมชนเองมีความโดดเด่นเรื่องศิลปวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นทุนเดิม ผู้เขียนจึงมุ่งเน้นศึกษาการปรับตัวของชุมชนภายใต้มุมมองของมิติทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจการพัฒนาชุมชนได้รอบด้านมากขึ้น จากการศึกษาตามหลักการของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนตามรอยศาสตร์พระราชารัชกาลที่ 9 พบว่า การปรับตัวของชุมชนแบ่งออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะการศึกษาข้อมูลและกำหนดทิศทางของชุมชน ระยะการวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชน และระยะการเปิดตัวสู่สาธารณะ หลังจากทำการศึกษาก็มีข้อเสนอแนะ คือ ศิลปวัฒนธรรมของชุมชนควรได้รับการส่งเสริมพัฒนาให้ออกมาในรูปแบบของกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่เหมาะสม จะเพิ่มความน่าสนใจทางการท่องเที่ยวชุมชนในมิติวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น

คำสำคัญ: ชุมชนเกาะศาลเจ้า, ศาสตร์พระราชารัชกาลที่ 9, การท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน

¹อาจารย์ประจำหลักสูตรการท่องเที่ยว คณะการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยธุรกิจบัณฑิต

ABSTRACT

This academic article studied the adaptation of Koh San Chao Community, Taling Chan District, Bangkok Metropolis. This community previously was a group of orchard farmers in Thonburi area whose land was invaded by the capitalists to construct housing projects. Local people attempted to maintain their own land and adapted themselves for living. The community was developed to be known by outside people until it became a tourism community with local art and culture potential. It also induced King Rama IX's Philosophy for community development in sustainable and concrete manner. The community is originally unique in its local arts and culture. The author thus focused on studying the adaptation of the community in the cultural dimension in order to understand the community development in more aspects. According to the study of community-based tourism management principle based on King Rama IX's Philosophy, it showed that the community adaptation was divided into three phases: information study and community direction formulation, planning for community development, and public release. After the study, it was suggested that the community art and culture should be enhanced and developed in the form of appropriate tourism activities to increase attractiveness in cultural dimension of community-based tourism.

Keywords: Koh San Chao community, the King's Philosophy, Rama IX, sustainable tourism

บทนำ

ในยุคปัจจุบันไม่อาจปฏิเสธได้ว่ามี การนำองค์ความรู้เกี่ยวกับศาสตร์พระราชา รัชกาลที่ 9 ของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ที่ได้พระราชทานหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อเป็นแนวทางในการดำเนินชีวิตแก่พสกนิกรชาวไทย โดยตั้งอยู่บนพื้นฐานของทางสายกลาง โดยยึดหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และภูมิคุ้มกัน ตลอดจนใช้ความรู้และคุณธรรม ในการดำเนินชีวิตเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน ศาสตร์พระราชาทวีความสำคัญขึ้น ในระดับชาติเมื่อรัฐบาลประกาศให้ใช้แนวทางการพัฒนาประเทศและองค์กรเพื่อนำไปสู่ผลสำเร็จ อย่างยั่งยืน โดยกำหนดวิสัยทัศน์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ.2560-2564) มีกรอบยุทธศาสตร์ชาติให้ประเทศไทยมีความมั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน เป็นประเทศพัฒนาแล้วด้วย การพัฒนาตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง รัฐบาลพยายามปลูกฝังการดำเนินชีวิตตามหลัก ปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดขึ้นกับทุกคนทุกระดับในสังคมไทย อาทิ ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรม และความเป็นพลเมืองตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงในระบบการศึกษา การจัดตั้งศูนย์ การเรียนรู้ตามหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงแก่บุคคลและหน่วยงานเพื่อเป็นแนวทางใน

การดำรงชีวิตได้อย่างยั่งยืน รวมถึงภาพรวมด้านการท่องเที่ยวก็ได้มีการนำศาสตร์พระราชามาใช้ในการขับเคลื่อนการท่องเที่ยวระดับประเทศอีกด้วย (ข่าวทำเนียบรัฐบาล, 2560) เห็นได้จากคำสัมภาษณ์ของ นายยุทธศักดิ์ สุภสร ผู้ว่าการการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในงานเปิดนิทรรศการ “ตามรอยศาสตร์พระราชามา เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” ที่ศูนย์การค้า ดิ เอ็มโพเรียม กล่าวว่า โครงการตามรอยศาสตร์พระราชามา เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน เป็นการผสมผสานระหว่างแผนการตลาดของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ตามแนวคิด “Local Experience” หรือ “ประสบการณ์ท้องถิ่น” ที่มุ่งให้นักท่องเที่ยวได้รับความประทับใจจากการเดินทางท่องเที่ยวรวมทั้งได้รับความรู้จากวิถีชุมชนต่างๆ กับ “ศาสตร์พระราชามา” ซึ่งเป็นหลักในการทรงงานกับชุมชนของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช คือ เข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา เพื่อนำไปสู่การจัดการการท่องเที่ยวในชุมชนเพื่อให้เติบโตอย่างยั่งยืน (เชลบริดี (นามแฝง), 2560)

บทความวิชาการนี้เป็นการต่อยอดความรู้จากงานวิจัยของผู้เขียนโดยนำศาสตร์พระราชามาเป็นแนวคิดในการศึกษาการท่องเที่ยวของชุมชน สำหรับชุมชนเกาะศาลเจ้า หรือชื่ออย่างเป็นทางการคือ ชุมชนวัดจำปา ตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร เป็นชุมชนชาวสวนในย่านฝั่งธนบุรีซึ่งถูกรุกล้ำพื้นที่โดยรอบให้กลายเป็นหมู่บ้านจัดสรร แต่คนในชุมชนมีความเข้มแข็งและพยายามปรับตัวเพื่อความอยู่รอด โดยช่วยกันพัฒนาชุมชนให้เป็นที่รู้จักแก่คนภายนอก จนกระทั่งกลายเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพจากงานศิลปวัฒนธรรมของชุมชน และเป็นชุมชนที่มีการน้อมนำศาสตร์พระราชามาใช้เพื่อพัฒนาท้องถิ่นของตนเองอย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม บทความนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการปรับตัวของชุมชนเกาะศาลเจ้าภายใต้แนวคิดของการนำศาสตร์พระราชามาใช้พัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนในมิติด้านวัฒนธรรมอย่างยั่งยืน และนับว่าเป็นบทความวิชาการที่ต่อยอดจากงานวิจัยของผู้เขียนเรื่อง การใช้วัฒนธรรมชุมชนเพื่อพัฒนาสู่การท่องเที่ยวเชิงสร้างสรรค์ : กรณีศึกษา ชุมชนเกาะศาลเจ้า ตลิ่งชัน กรุงเทพมหานคร อีกด้วย ทั้งนี้ผู้เขียนใช้แนวทางการศึกษาที่สอดคล้องกับนโยบายศาสตร์พระราชามาเพื่อการท่องเที่ยวของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับแนวคิดการจัดการท่องเที่ยวโดยชุมชนอย่างยั่งยืนขององค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (องค์การมหาชน) หรือ อพท. ประกอบกับแนวคิดของทฤษฎีการท่องเที่ยวที่ยั่งยืนที่เกี่ยวข้องมาเป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อเข้าใจการปรับตัวของชุมชนมากขึ้น

ภูมิหลังของชุมชนเกาะศาลเจ้า

ชุมชนเกาะศาลเจ้า หรือชื่ออย่างเป็นทางการเรียกว่า ชุมชนวัดจำปา ย่านคลองบางระมาดเป็นชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เก่าแก่บริเวณพื้นที่ย่านตลิ่งชัน ตั้งอยู่ทางด้านตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาสายเดิม (ปัจจุบัน คือ คลองบางกอกน้อย คลองชักพระ และคลองบางกอกใหญ่) ทิศเหนือของเขตตลิ่งชันจรดคลองมหาสวัสดิ์ (ฝั่งตรงข้าม คือ อำเภอบางกรวย จังหวัดนนทบุรี) ทิศตะวันออกจรดถนนกาญจนาภิเษก และทิศใต้จรดคลองบางเชือกหนัง) ภายในพื้นที่เขตตลิ่งชันมีลักษณะเป็นที่ราบลุ่ม

เต็มไปด้วยคูคลอง คลองที่สำคัญนับจากด้านเหนือลงมา ได้แก่ คลองมหาสวัสดิ์ คลองบางระมาด คลองบางพรหม คลองบางน้อย และคลองบางเชือกหนัง นอกจากนี้ระหว่างคลองต่าง ๆ ยังมีการขุดคลองลัดเชื่อมไปมาหาสู่กันได้ด้วย (มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2550: 12) หลักฐานการตั้งถิ่นฐานของชุมชนวัดจำปา ปรากฏหลักฐานในจารึกที่อยู่ในวัดว่า ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปฏิสังขรณ์วัดหลายวัดในย่านตลิ่งชัน โดยเฉพาะทรงอุปถัมภ์วัดจำปา มีการพระราชทานที่ดินแปลงหนึ่งเป็นการกัลปนา อีกทั้งยังพระราชทานผลไม้จากต่างประเทศในเวลานั้นมาช่วยงานงานฉลองวัดจำปา ปัจจุบันชุมชนวัดจำปาตั้งอยู่ที่ หมู่ 5 แขวงบางระมาด เขตตลิ่งชัน กรุงเทพมหานครริมคลองบางระมาด และคลองบ้านไทร ในกลุ่มเขตกรุงธนเหนือ ระหว่างคลองบางระมาดกับคลองบ้านไทรในเขตตลิ่งชัน ช่วงระหว่างถนนราชพฤกษ์และถนนพุทธมณฑลสาย 1 (ฝั่งสถานีขนส่งสายใต้ใหม่)

ส่วนชื่อของชุมชนเกาะศาลเจ้าจากคำบอกเล่าสืบต่อกันมาของคนในชุมชนถึงเหตุที่เรียกบริเวณนี้ว่า “เกาะ” เนื่องจากพื้นที่ถูกล้อมรอบด้วยคลองสายหลัก 2 สาย คือคลองบางระมาดและคลองบ้านไทร และมีคลองลัดวัดจำปาเชื่อมคลองทั้งสองสายเข้าด้วยกัน ทำให้พื้นที่ของชุมชนมีลักษณะเป็นเกาะ ประกอบกับมีศาลเจ้าพ่อจู้ย (จู้ยในภาษาจีนแต้จิ๋ว หมายถึง น้ำ) ซึ่งเป็นศาลเจ้าจีนประจำชุมชนตั้งอยู่ในทางสัญจร ผู้คนจึงมักเรียกรวมกันว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้า

ภาพที่ 1 ศาลเจ้าพ่อจู้ยชุมชนเกาะศาลเจ้า
ที่มา (วาริตที่ท่องเที่ยว, 2556)

บริเวณย่านคลองบางระมาดเคยขุดพบกระเบื้องเคลือบสีเขียวเก่าแก่ เมื่อกรมศิลปากรนำไปวิเคราะห์พบว่ามียุกว่า 500 ปี ตรงกับเนื้อหาใน “กำสรวลสมุทร” โคลงกลอนเก่าแก่ที่มีเนื้อหา

กล่าวถึงชุมชนบางระมาด เป็นหลักฐานว่าชุมชนแห่งนี้ปรากฏชื่อมายาวนานกว่า 500 ปีมาแล้ว นายทิวศักดิ์ หว่างจันทร์ ประธานชุมชนวัดจำปาได้กล่าวว่า บริเวณนี้เคยเป็นแหล่งการค้าและทำเรือเก่า มีเรือวิ่งตลอดทั้งวัน อีกทั้งยังเป็นย่านการเกษตร ปลูกผัก ผลไม้ ดอกไม้ ส่งไปขายที่ตลาดนัด สนามหลวง ปากคลองตลาด ตลาดศาลาน้ำร้อน และตลาดวัดศาลาลี่หน้า นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งทำข้าวหลามส่งขายไปยังชุมชนอื่นในลักษณะของอุตสาหกรรมในครัวเรือนโดยทำเป็นข้าวหลามแห้งใช้วิธีหมูนึ่งข้าวเหนียวให้สุกก่อนจะใส่ลงไปนึ่งในกระบอบอกไม้ไฟ แล้วจึงนำไปผิงไฟให้ร้อนกรรมวิธีเช่นนี้จะทำให้ข้าวหลามอยู่ได้นานกว่า ซึ่งการรับรู้ของคนทั่วไปจะทราบกันดีว่าย่านฝั่งธนบุรี โดยเฉพาะบริเวณ บางระมาด ตลิ่งชันนั้น มีลักษณะเป็นเรือกสวนไร่นามาแต่เดิม เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีแม่น้ำ ลำคลองสาขามากมาย และอยู่ไม่ไกลจากทะเล ทำให้ดินบริเวณเขตตลิ่งชัน มีลักษณะเป็นดินลึกลับเค็ม เหมาะกับการปลูกผลไม้ (สุตารา สุขฉายา, 2542:24) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรดให้ขุดคลองมหาสวัสดิ์เพื่อเชื่อมต่อแม่น้ำอ้อม (คลองบางกอกน้อยตอนบนหรือลำแม่น้ำเจ้าพระยาเดิม) ตรงวัดชัยพฤกษ์มาลาตัดตรงไปออกแม่น้ำท่าจีนบริเวณนครชัยศรี จังหวัดนครปฐม คลองมหาสวัสดิ์นี้มีชื่อเรียกขานกันทั่วไปว่า “คลองขุดใหม่” ถือว่าเป็นการเปิดพื้นที่ย่านตลิ่งชันทำให้มีคนอพยพเข้าไปอยู่อาศัยและทำการเพาะปลูก โดยเฉพาะชาวจีนที่ทำการปลูกผักต่าง ๆ ทำให้พื้นที่บริเวณนี้ได้รับการเรียกขานกันอีกชื่อหนึ่งว่าย่าน “สวนผัก” (อภิสิทธิ์ เกษมผลกุล, 2553: 9-15)

ต่อมาในช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 มีผู้อพยพหนีระเบิดจากฝั่งพระนครมาอยู่ตามสวนในฝั่งธนบุรีหลายครอบครัว รวมถึง “หลวงวิวัฒน์ศิลป์” (ถ้วน ยุวพุกกะ) ช่างหลวงสังกัดกองช่างกระทรวงวัง และยังเป็นบุคคลสำคัญในการถ่ายทอดวิชาทางช่างแขนงต่าง ๆ แก่ชาวชุมชนเกาะศาลเจ้า นอกจากนี้ยังมีข้าราชการที่รับใช้พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ อพยพมาอยู่ที่บ้านของพระยาสิริจุลเสวก (พั้ว จุลเสวก) มหาเด็กลูกของเจ้าฟ้าจักรพงษ์ภูวนาถ กรมหลวงพิษณุโลกประชานาถ และผู้รับใช้พระองค์เจ้าจุลจักรพงษ์ตั้งแต่ยังเยาว์วัย (ระพีพัฒน์ เกษโกศล, 2557: 52) จึงสันนิษฐานว่า น่าจะมีการถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมจากสังคมชั้นสูงสู่ชุมชนจนกระทั่งเกิดการผสมผสานกับวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมในท้องถิ่นและมีพัฒนาการเรื่อยมาจนกลายเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นของชุมชนศักยภาพทางศิลปวัฒนธรรมที่ปรากฏ อาทิ งานแทงหยวก งานเครื่องหอม ซึ่งให้นักท่องเที่ยวสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยการลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับคนในชุมชน เป็นการท่องเที่ยวที่เปิดโอกาสให้นักท่องเที่ยวได้เข้าไปมีส่วนร่วมในประสบการณ์การเรียนรู้กับคนในพื้นที่ ได้สร้างสรรค์กิจกรรมที่เป็นภูมิปัญญา ซึ่งเป็นสิ่งที่ปฏิบัติกันอยู่เป็นประจำของผู้คนในท้องถิ่น

จากชีวิตบ้านสวนสู่บ้านจัดสรร

การที่ย่านฝั่งธนบุรีบริเวณตลิ่งชันกลายเป็นแหล่งสวนผลไม้ นั่น เป็นผลมาจากในสมัยรัชกาลที่ 4 มีการขุดคลองมหาสวัสดิ์ ทำให้พื้นที่ริมคลองค่อย ๆ พัฒนากลายเป็นย่านสวนผัก

สวนผลไม้ และนาข้าว จนกลายเป็นย่านสวนผลไม้ที่มีชื่อเสียง จนกระทั่งประเทศไทยมีการขยายตัวของเมืองเกิดขึ้น ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่เกิดกับสวนย่านตลิ่งชันมาจากเหตุการณ์น้ำท่วมเมื่อ พ.ศ. 2485 ทำให้พื้นที่สวน ไร่นาได้รับความเสียหาย สวนผลไม้ได้รับผลกระทบเนื่องจากไม่มีผลผลิตเพียงพอกับความต้องการซื้อ ประกอบกับช่วงเวลานั้นเศรษฐกิจของประเทศไทยกำลังตกต่ำ ชาวสวนผลไม้ส่วนหนึ่งจึงเปลี่ยนมาทำสวนกล้วยไม้และพืชผักสวนครัวเพราะได้ราคาดีกว่า ขณะนั้นเริ่มมีการพัฒนาประเทศตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 ใน พ.ศ. 2504-2509 มีการลงทุนเพื่อสร้างปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ อาทิ การพัฒนาเส้นทางรถไฟ การปรับปรุงระบบประปา การสร้างเขื่อนเพื่อการชลประทาน รวมถึงการสร้างทางหลวงสายหลักหลายสายเพื่อการคมนาคมที่ง่ายต่อการเข้าถึง

การพัฒนาให้การคมนาคมสะดวกสบาย จำเป็นต้องสร้างถนนหลายสายและสะพานมากมาย ในย่านฝั่งธนบุรี เช่น ถนนชัยพฤกษ์ ถนนสวนผัก ถนนพุทธมณฑลสาย 1 เป็นต้น พื้นที่ย่านตลิ่งชันมีถนนสายต่าง ๆ ตัดเข้าสู่พื้นที่จำนวนมากจนราคาที่ดินสูงขึ้น จึงเกิดการซื้อที่ดินของนายทุนเพื่อถมคูคลองทำบ้านจัดสรรมากมาย พื้นที่นาและสวนจึงค่อย ๆ หดไป การเปลี่ยนแปลงเช่นนี้ทำให้อัตราชีวิตเกษตรย่านฝั่งธนบุรีรวมถึงชุมชนเกาะศาลเจ้าไม่มีทางเลือก คนส่วนหนึ่งยอมขายที่ดิน เลิกทำสวนและหันไปประกอบอาชีพอื่นตามสมัยนิยม มีการใช้รถยนต์แทนเรือ คุณภาพน้ำในคลองก็เริ่มเสื่อมโทรม แต่ก็ยังมีคนอีกกลุ่มที่รักถิ่นฐานไม่ยอมขายที่ดินเพราะต่างภาคภูมิใจในผืนแผ่นดินที่บรรพบุรุษได้สร้างไว้ให้และต้องการอนุรักษ์รักษาถิ่นฐานดั้งเดิมของตนเองไว้ให้ลูกหลาน โดยไม่ต้องการให้ความทันสมัยแบบชุมชนเมืองเข้ามาแทนที่ แม้ว่าลักษณะของพื้นที่ในปัจจุบันจะถูกปิดกั้นทางเข้า-ออกหลักของชุมชนเอาไว้ ซึ่งชาวบ้านสามารถใช้เส้นทางสัญจรได้เพียงด้านหน้าของชุมชนตรงบริเวณวัดจำปาเพียงทางเดียว เนื่องจากโครงการบ้านจัดสรรได้พยายามติดต่อขอซื้อที่ดินจากคนในชุมชนเพิ่มเติมเพื่อขยายโครงการออกไป แต่ชาวบ้านที่เหลือไม่ต้องการย้ายถิ่นฐานไปไหน จึงเกิดการรวมตัวกันเพื่อปรับตัว และคิดหาหนทางในการรักษาชุมชนให้คงอยู่ ประกอบกับการท่องเที่ยวเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ชาวบ้านจึงใช้การท่องเที่ยวเป็นแนวทางในการพัฒนาชุมชน และมีการรื้อฟื้นวัฒนธรรมของชุมชนขึ้นมาเป็นส่วนหนึ่งในการดึงดูดนักท่องเที่ยว

การปรับตัวของชุมชนตามศาสตร์พระราชานิมิตวัฒนธรรม

ในปัจจุบันเป็นที่ทราบกันดีว่าการพัฒนาประเทศโดยใช้หลักการ “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ซึ่งเป็นศาสตร์ที่พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ในหลวงรัชกาลที่ 9 พระราชทานและครองพระองค์เป็นตัวอย่างของนักพัฒนาให้กับประชาชนชาวไทยมาตลอดรัชสมัย อีกทั้งยังเป็นที่ยอมรับแก่คนทั่วโลกเห็นได้จากเมื่อ พ.ศ. 2549 องค์การสหประชาชาติได้ถวายรางวัลเกียรติยศสูงสุดด้านการพัฒนามนุษย์ให้กับพระองค์ ต่อมาโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme – UNDP) จัดทำหนังสือรายงานการพัฒนาคนของประเทศไทย ปี 2550 โดยนำเสนอแนวพระราชดำริเกี่ยวกับการพัฒนาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทางด้านปรัชญา

“เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นแนวทางการจัดการกับปัญหาอีกแง่มุมหนึ่งซึ่งมีความโดดเด่นแตกต่างจากแนวทางอื่น ๆ ดังที่อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์ ผู้อำนวยการศูนย์คลังปัญญาและสารสนเทศ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ (อานนท์ ศักดิ์วรวิชญ์, 2560) ได้อธิบายถึงคำว่า “เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา” ว่าเป็นคำที่คนไทยได้ยินเป็นครั้งแรกในพื้นที่พหุแชนแอ อำเภอสายบุรี จังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นพื้นที่พหุเชื้อวมุสลิม มีน้ำท่วมขังเกือบตลอดทั้งปี ใช้ประโยชน์ไม่ได้จึงถูกปล่อยรกร้างมานาน พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดชได้เสด็จพระราชดำเนิน ทรงศึกษาแผนที่ ศึกษาสภาพภูมิศาสตร์ ทรงสนทนากับชาวบ้านเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ทรงศึกษาจนเข้าใจอย่างถ่องแท้ ทรงเยี่ยมเยียนราษฎรจนได้รับการยอมรับและมีผู้ถวายที่ดินเพื่อเข้าร่วมโครงการในพระราชดำริ กล่าวได้ว่า พระองค์ทรงงานอย่างเข้าถึงปัญหาจนนำมาสู่การพัฒนาที่ได้ผลในที่สุด

สำหรับประเทศไทยที่กำลังก้าวสู่การพัฒนาที่เน้นกลไกขับเคลื่อนประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน ตามโมเดล ประเทศไทย 4.0 เพื่อให้สอดคล้องกับการพัฒนาของโลกที่ก้าวหน้าและเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ ภาครัฐจึงได้มีความพยายามที่จะผลักดันให้การพัฒนาในทุกด้านของประเทศ รวมถึงอุตสาหกรรมท่องเที่ยวที่เกี่ยวเนื่องไปพร้อมกันบนพื้นฐานของรูปแบบการพัฒนาตามแนวศาสตร์ของพระราชชา ส่วนด้านการปรับตัวเพื่อนำไปสู่การเป็นชุมชนท่องเที่ยวของเกาะศาลเจ้า นั้น ต้องอาศัยความเข้มแข็งและความสามัคคีของคนในชุมชนอย่างมาก เนื่องจากระบบนายทุนที่ดินพยายามรุกกล้าเข้าสู่พื้นที่ทุกวิถีทาง ส่วนชุมชนเองแม้จะยินดีปรับตัวเพื่อการท่องเที่ยวเข้ามา มีบทบาทและใช้ป้องกันตนเองจากนายทุนเหล่านั้น แต่ก็ไม่ละทิ้งจุดยืนของตนเองในการพยายามรักษาเอกลักษณ์และศิลปวัฒนธรรมที่ดีของชุมชนเอาไว้ ซึ่งการจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนมีความสอดคล้องกับศาสตร์ของพระราชชาในเรื่องของการพัฒนาอย่างยั่งยืนโดยยึดหลักการเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนาร่วมกับแนวทางปฏิบัติโครงการนำร่อง “ตามรอยศาสตร์พระราชชา เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน” ในรูปแบบ Local Experience ซึ่งการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ร่วมกับ โครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (UNDP) จัดทำขึ้น (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) พร้อมอธิบายว่า

“เข้าใจ” หมายถึง ใช้การสื่อสารแบบสองทาง (two-way communication) โดยผู้ปฏิบัติ และผู้ที่ได้รับการปฏิบัติ จะต้องมีความ “เข้าใจ” ไปพร้อมกัน เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้

“เข้าถึง” หมายถึง เมื่อเข้าใจถึงสิ่งที่จะต้องทำ และเป้าหมายที่จะต้องทำ ความสำเร็จอีกประการหนึ่งคือการเข้าถึงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้น เพื่อสร้างวิธีการจัดการในการลงมือปฏิบัติที่เหมาะสม

“พัฒนา” หมายถึง เมื่อต่างฝ่ายต่างเข้าใจกัน มีความเข้าถึงสภาพแวดล้อมของแต่ละฝ่าย การพัฒนาที่เกิดขึ้นก็จะเป็นการตกลงร่วมกันทั้งสองฝ่าย ทั้งผู้ให้และผู้รับ เพื่อให้เกิดการแก้ไขปรับปรุงส่วนที่บกพร่อง และก่อให้เกิดผลสำเร็จที่ดีที่สุด

สิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างความยั่งยืนให้การท่องเที่ยวของไทย โดยเป็นความยั่งยืนที่ยังคงช่วยรักษาฐานทรัพยากรทั้งในแง่ของธรรมชาติและวิถีชีวิตชุมชนไว้ได้ อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้เกิด

การเดินทางท่องเที่ยวภายในประเทศมากขึ้น เสริมสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับพื้นที่ท่องเที่ยว เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้ภายในพื้นที่ ส่งเสริมการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ และสร้างความเข้มแข็งแก่ชุมชนให้สามารถคิดเอง ทำเอง ไปสู่การพัฒนาท้องถิ่นและความเป็นอยู่ของชุมชนเมื่อนำแนวทางดังกล่าวมาวิเคราะห์กับชุมชนเกาะศาลเจ้าพบว่า ชุมชนมีแนวทางปฏิบัติที่สอดคล้องกับศาสตร์พระราชาก็เป็นพื้นฐานในการพัฒนา โดยผู้เขียนวิเคราะห์ตามหลักการของการจัดการท่องเที่ยวชุมชนแบบ Local Experience ตามแนวทางของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย, 2560) ที่แบ่งการจัดการของแนวทางออกเป็น 3 ระยะ ได้แก่ ระยะการศึกษาข้อมูลและกำหนดทิศทางของชุมชน ระยะการวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชน และระยะการเปิดตัวสู่สาธารณะ เพื่อทำความเข้าใจการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้า ตามแนวทางศาสตร์พระราชาก็ ดังนี้

ระยะที่ 1 การศึกษาข้อมูลและกำหนดทิศทางของชุมชน

“การเข้าใจ” ชุมชนมีการใช้ข้อมูลในเชิงประจักษ์ที่มีอยู่มาวิเคราะห์ศักยภาพของตนเองว่ามีความโดดเด่นทั้งด้านลักษณะทางภูมิศาสตร์และด้านศิลปวัฒนธรรม อีกทั้งยังมีการสร้างเครือข่ายทางการท่องเที่ยวกับชุมชนตลาดน้ำคลองลัดมะยมซึ่งมีเรือท่องเที่ยวนำพานักท่องเที่ยวมาเยี่ยมชมชุมชนโดยตรง นักท่องเที่ยวสามารถเที่ยวชมวัดจำปาซึ่งเป็นวัดประจำชุมชนที่มีงานปูนปั้นอันสวยงามและมีอุโบสถแบบพระราชนิยมในสมัยรัชกาลที่ 3 มีศิลปกรรมงานช่างแทงหยวกของตระกูลช่างวัดจำปาที่สืบทอดงานช่างจากครูหลวงวัฒนศิลป์ อีกทั้งยังสามารถชื่นชมกับบรรยากาศชุมชนชาวสวนริมคลองบางระมาดที่หาสัมผัสได้ยากในเมืองหลวง จากการสัมภาษณ์นายทวีศักดิ์ ห่วงจันทร์ ประธานชุมชน ถึงการสร้างการรับรู้ให้กับคนในชุมชนเพื่อทำความเข้าใจว่าชุมชนมีเอกลักษณ์เด่นด้านใดเพื่อจะพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวพบว่าชุมชนวิเคราะห์ตนเองและเข้าใจถึงวัฒนธรรมท้องถิ่นของตนว่ามีความโดดเด่นในแง่มุมของมิติวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็นลักษณะทางกายภาพที่เต็มไปด้วยธรรมชาติและวัฒนธรรมริมคลอง รวมถึงวัฒนธรรมที่สามารถพบเห็นและจับต้องได้ อาทิ บ้านสองบุตรี ซึ่งเป็นบ้านเรือนไทยของนายทวีศักดิ์เอง มีความโดดเด่นจากการปลูกบ้านทรงไทยประยุกต์โดยชั้นล่างเป็นอาคารก่ออิฐถือปูน มีการจัดวางของตกแต่งบ้านและของเล่นแบบโบราณไว้ให้ชม ส่วนชั้นบนสร้างด้วยไม้ที่มีลวดลายฉลุงดงาม นอกจากนี้ยังมีการสืบทอดงานแทงหยวกตามแบบงานช่างสกุลวัดจำปา รวมถึงงานแกะสลักต่าง ๆ สอดคล้องกับแนวคิดเรื่องการเตรียมพร้อมนำวัฒนธรรมชุมชนมาเผยแพร่ เพื่อเป็นการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมให้คงอยู่อย่างสืบเนื่อง (Gowdy, 1999)

นอกจากนี้ยังพบว่า บ้านเรือนเครือข่ายภายในชุมชนหลังอื่นและบ้านในเครือญาติตระกูลห่วงหวงจันทร์มีการสืบทอดงานช่างไม้ ช่างร้อยดอกไม้สด การทำเครื่องเครื่องหอมประเภท แป้งร่ำ แป้งพวง และน้ำปรุง ระบบเครือข่ายภายในชุมชนและเครือญาติลักษณะนี้ถือเป็นระบบความสัมพันธ์ขั้นพื้นฐาน ซึ่งง่ายต่อการกำหนดบทบาทและแนวปฏิบัติเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว บวกกับความสัมพันธ์ที่ดีในระบบเครือข่ายท้องถิ่นแบบสังคมชนบท ทำให้สมาชิกสามารถรวมตัวกันได้ง่าย ทำงานด้วยกันได้อย่างราบรื่น นับว่าเป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวได้อย่างยั่งยืน

ระยะที่ 2 การวางแผนเพื่อพัฒนาชุมชน

เมื่อชุมชนสามารถเข้าใจความเป็นชุมชนของตนเองได้อย่างถ่องแท้ ก็ได้ “เข้าถึง” เป้าหมายที่จะก่อให้เกิดความสำเร็จต่อไป (อานนท์ ศักดิ์วีระวิชัย, 2560) อธิบายความหมายคำว่าเข้าถึงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชไว้ว่า ทรงต้องการให้การพัฒนาเป็นการระเบิดจากข้างใน หมายความว่าให้ประชาชนหรือชุมชนที่เข้าไปพัฒนาหรือทำงาน เกิดการปรับตัวที่จะพัฒนาตนเอง เกิดความต้องการที่จะพัฒนาตนเองเสียก่อน ไม่ใช่การเข้าไปบังคับให้ประชาชนหรือชุมชนทำ ซึ่งจะไม่ยั่งยืน จึงทรงเน้นการพัฒนาคนให้คนเกิดการเปลี่ยนแปลงตนเองก่อน แล้วจึงไปพัฒนาเปลี่ยนแปลงสิ่งอื่น ๆ ต่อไป หลักการในข้อนี้ตรงกับที่ชุมชนวางแผนเพื่อพัฒนาในด้านต่าง ๆ เริ่มจากการพัฒนา ด้านสิ่งแวดล้อมของชุมชน อาทิ

การจัดตั้งชมรม “ชุมชนรักษารูปหน้าศาล” หมายถึงการดูแลรักษาสภาพน้ำในคลองที่เริ่มเสื่อมโทรมบริเวณหน้าศาลเจ้าพ่ออู่ยี่ เพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชน คูคลองต่าง ๆ รวมถึงการฟื้นฟูสัตว์น้ำร่วมกับสำนักงานเขตตลิ่งชันที่เข้ามาช่วยเหลือกิจกรรมของชุมชนเป็นครั้งแรก ทำให้เกิดความสัมพันธ์ในการทำงานสาธารณะและงานด้านการท่องเที่ยวอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

การจัดการการท่องเที่ยวแบบ “วิถีถิ่น” หมายถึง การมีส่วนร่วมของนักท่องเที่ยวกับคนในชุมชนเมื่อเดินทางเข้ามาถึงพื้นที่ มีการพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและได้ลงมือทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน โดยนักท่องเที่ยวไม่ได้ทำให้วิถีชีวิตของคนในชุมชนเปลี่ยนไป ซึ่งจุดนี้จะทำให้การท่องเที่ยวเกิดความยั่งยืนมากกว่าการที่นักท่องเที่ยวเข้ามาเพียงแค่อถ่ายรูป ชื้อของ แล้วจากไป

ระยะที่ 3 การเปิดตัวสู่สาธารณะ

เมื่อชุมชนวางแผน “การพัฒนา” อย่างเป็นระบบจึงมีความพร้อมในการประชาสัมพันธ์ชุมชนสู่การเป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยเริ่มต้นจากการจัดงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออู่ยี่ ซึ่งเป็นงานประจำปีของชุมชน แต่ทุกครั้งที่จัดก็จะเป็นงานเล็ก ๆ และเป็นที่รู้จักกันในชุมชนเท่านั้น จนใน พ.ศ. 2553 คณะกรรมการชุมชนจึงได้จัดงานครั้งใหญ่ร่วมกับสำนักวัฒนธรรมกีฬา และการท่องเที่ยว มีการประชาสัมพันธ์ออกสู่ภายนอกเพื่อเชิญชวนให้คนนอกชุมชนและนักท่องเที่ยวทั่วไปได้รับรู้และเข้าสู่พื้นที่เพื่อเยี่ยมชมงานประจำปี โดยในงานมีการจัดแสดงศิลปวัฒนธรรมของชุมชนมากมาย เช่น การออกร้านของชาวบ้าน การแสดงละครชาตรี การทำขนมไทย การตั้งฉัตรเบญจาจากงานแหงหยวก การบรรยายประวัติความเป็นมาของชุมชน การเปิดบ้านเรือนไทยสองบุตรี ให้คนทั่วไปเข้าเยี่ยมชมเป็นครั้งแรก

การเริ่มต้นจัดเส้นทางท่องเที่ยวในชุมชน ซึ่งเส้นทางท่องเที่ยววันนั้นเกิดขึ้นหลังจากงานบวงสรวงศาลเจ้าพ่ออู่ยี่ที่ได้กล่าวไปข้างต้นเสร็จสิ้น โดยชุมชนเกาะศาลเจ้าร่วมมือกับชุมชนตลาดน้ำคลองลัดมะยมจัดเส้นทางท่องเที่ยวชุมชนเกาะศาลเจ้าทางเรือ โดยเดินทางจากตลาดน้ำคลองลัดมะยมสู่ชุมชน และเริ่มต้นเส้นทางท่องเที่ยวจากท่าเทียบเรือศาลเจ้าพ่ออู่ยี่ในรูปแบบของ

การนำนักท่องเที่ยวขึ้นเรือเพื่อสักการะศาลเจ้าพ่อจ้อย แล้วเดินเข้าไปชมบ้านเรือนไทยสองบุตรี ก่อนส่งต่อไปทำกิจกรรมบิ๊บบ้างที่บ้านเครื่องหอม และเดินต่อไปชมสวนดอกดาหลา แล้วมาสิ้นสุดเส้นทางท่องเที่ยวที่สวนผลไม้ซึ่งมีผลไม้สดจากสวนจำหน่ายเป็นสินค้าที่ระลึกในราคาย่อมเยา และเป็นจุดลงเรือเพื่อส่งนักท่องเที่ยวกลับไปยังตลาดน้ำคลองลัดมะยม เมื่อเส้นทางท่องเที่ยวเริ่มเป็นที่รู้จัก จึงมีรายการโทรทัศน์หลายรายการเข้าไปถ่ายทำเพื่อประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวใหม่ ๆ รายการที่ทำให้คนทั่วไปรู้จักชุมชนนี้มากขึ้น อาทิ รายการ “อันไปค้ำคั้นกับซูปตาร์” ซึ่งจัดให้ “ณเดชน์-ญาญา” ได้มาพักค้างคืนที่โฮมสเตย์ของชุมชน และร่วมทำกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชน

จากการวิเคราะห์การจัดการการท่องเที่ยวของชุมชนเกาะศาลเจ้า ซึ่งผู้เขียนได้ใช้ประสบการณ์ที่คลุกคลีกับคนในชุมชนและได้เข้าร่วมกิจกรรมต่าง ๆ กับชุมชนหลายครั้ง ทำให้เห็นว่าคนในชุมชนได้ใช้แนวทางการจัดการและพัฒนาที่สอดคล้องกับแผนยุทธศาสตร์ชาติที่รัฐบาลให้น้อมนำ “ศาสตร์พระราช” ของในหลวงรัชกาลที่ 9 มาพัฒนาเพื่อนำไปสู่การปฏิบัติอย่างเป็นระบบและเป็นรูปธรรม (ศักดิ์สิทธิ์ ประดับศิลป์, 2560) โดยดำเนินชีวิตตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงที่พระองค์เคยพระราชทานไว้ตั้งแต่ พ.ศ. 2540 กล่าวคือ แนวคิดศาสตร์พระราชและแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงต้องมีพื้นฐานมาจากวิถีชีวิตดั้งเดิมของสังคมไทยสามารถนำมาประยุกต์ใช้ได้ และตามโลกให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้รอดพ้นจากภัยและวิกฤต อันจะนำไปสู่ความมั่นคงและการพัฒนาที่ยั่งยืน (มูลนิธิชัยพัฒนา, 2559)

ผู้เขียนยังมองในมิติของวัฒนธรรมเพิ่มเติมว่า ยังคงมีศิลปวัฒนธรรมท้องถิ่นบางอย่างที่ยังไม่ถูกนำมาพัฒนา เนื่องจากเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องเรื่องกับงานพิธีกรรมทางศาสนาเท่านั้น ได้แก่ งานแทงหยวก เป็นงานหัตถศิลป์ที่จัดอยู่ในงานช่างสิบหมู่ ประเภทช่างสลักของอ่อน เป็นงานที่ใช้ “หยวก” หรือลำต้นกล้วย มาใช้ประดับตามฐานหรือเสา เช่น ประดับซุ้มเบญจาในพิธีโกนจุกและร้านม้าหรือจิตกาธานพิธีศพ งานแทงหยวกของชุมชนแตกต่างจากที่อื่นตรงที่ผสมผสานเข้ากับการประดับงานปั้นและงานแกะสลักซึ่งเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น จนเรียกได้ว่าเป็นงาน “กลุ่มช่างวัดจำปา”

งานเครื่องแขวน หรือ “พวงมะโหด” เป็นเครื่องแขวนที่คนไทยภาคกลางใช้เรียกสิ่งที่มีลักษณะเป็น “พวงระย้า” ทำจากกระดาษสี แล้วนำมาพับและตัดเป็นรูปต่าง ๆ ให้เป็นชั้นในรูปแบบของพวงอุบะ มักจะใช้แขวนเมื่อมีงานบุญ งานมงคล หรืองานรื่นเริง

งานช่างเครื่องควา-หวาน คนในชุมชนเรียกพ่อครัว แม่ครัว ที่มีความสามารถในการทำอาหารควา-หวานแบบไทยว่า ช่างเครื่องควา-หวาน อาหารไทยที่หารับประทานได้ยากในปัจจุบันยังสามารถหารับประทานได้ในชุมชนนี้ อาทิ แกงรัญจวน ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เป็นต้น แต่อาหารดังที่กล่าวมาจะมีการทำขึ้นก็เฉพาะงานประเพณีของวัดจำปา หรืองานไหว้ศาลเจ้าพ่อจ้อย ซึ่งไม่บ่อยนักในแต่ละปี ศิลปวัฒนธรรมที่กล่าวมานี้หากได้รับการพัฒนาหรือออกแบบเป็นกิจกรรมสำหรับนักท่องเที่ยวให้เหมาะสม จะเพิ่มความน่าสนใจในการท่องเที่ยวชุมชนไม่น้อย

บทสรุป

จากการศึกษาพบว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้า ได้ใช้ศาสตร์พระราชา รัชกาลที่ 9 ในการพัฒนาการท่องเที่ยวของชุมชนอย่างยั่งยืน โดยใช้หลักสำคัญในการสร้างความ “เข้าใจ” ให้กับคนในชุมชน ด้วยการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพซึ่งกันและกัน มีการยอมรับในผู้นำและสร้างความเข้าใจในทุกด้านไปพร้อม ๆ กัน ทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้ จากนั้นชุมชนก็ได้เกิดการรับรู้เพื่อ “เข้าถึง” การวางแผนพัฒนาต่าง ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถเข้าถึงวัตถุประสงค์ร่วมกันได้อย่างลึกซึ้ง ดังเช่นคำเปรียบว่าเข้าถึงด้วย “การระเบิดจากข้างใน” จนกระทั่งชุมชนสามารถ “พัฒนา” ผู้การเป็นชุมชนเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน ทั้งนี้ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีความโดดเด่นในมิติด้านวัฒนธรรมอย่างมาก ไม่ว่าจะเป็นอาคารบ้านเรือนแบบชนบทที่อยู่ในเมืองกรุง งานช่างและงานศิลปะเช่นการแทงหยวก ที่นับวันจะหาได้ยาก งานดอกไม้สด งานแปรงรำ งานแปรงพวงที่เกือบจะเลือนหายไปจากการรับรู้ของคนในสังคมแต่ก็สามารถพบเห็นได้ในชุมชนนี้ ขณะเดียวกันผู้เขียนมีความเห็นว่าชุมชนจะยั่งยืนต่อไปหากคนในชุมชนสามารถยึดแนวทางศาสตร์พระราชาในการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รวมถึงพยายามสร้างให้คนในชุมชนเกิดความรู้สึกมีส่วนร่วมและพัฒนาชุมชนให้คู่ขนานไปกับการสืบทอดไปยังทายาท โดยสร้างความรู้สึกรักหวงแหนในศิลปวัฒนธรรมและสร้างสำนึกการเป็นเจ้าของบ้านเพื่อส่งเสริมให้เกิดความยั่งยืนทางวัฒนธรรม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมของชุมชนอย่างแท้จริง

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์ทำให้ทราบว่า ชุมชนเกาะศาลเจ้ามีเอกลักษณ์โดดเด่นในเรื่องศิลปวัฒนธรรมชุมชนที่จับต้องได้ แต่ก็ยังมีศิลปวัฒนธรรมบางอย่างที่ยังไม่ได้รับการเผยแพร่มากนัก เนื่องจากเกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนาซึ่งพบเห็นได้ไม่บ่อยนัก ทั้งนี้ หากได้รับการส่งเสริมพัฒนาให้ออกมาในรูปแบบของกิจกรรมเพื่อการท่องเที่ยวที่เหมาะสม จะเพิ่มความน่าสนใจทางการท่องเที่ยวชุมชนในมิติวัฒนธรรมเพิ่มขึ้น จึงมีข้อเสนอแนะ ดังนี้

1. ควรส่งเสริมให้มีกิจกรรมการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนในมิติวัฒนธรรมอย่างเป็นระบบและเป็นไปอย่างต่อเนื่อง
2. ควรมีการส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความเข้าใจเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเพื่อก่อให้เกิดการอนุรักษ์และรักษาวัฒนธรรมชุมชนอย่างยั่งยืน
3. หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมชุมชนหรือการท่องเที่ยวชุมชน ควรเข้ามาส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาอย่างเป็นรูปธรรม
4. ควรมีโครงการขยายผลกิจกรรมการท่องเที่ยวไปสู่กลุ่มคนต่าง ๆ ภายในชุมชนให้มากขึ้น เช่น การสร้างมัคคุเทศก์น้อย หรือมัคคุเทศก์ท้องถิ่น เป็นต้น
5. ควรมีการสร้างเครือข่ายชุมชนรอบข้างที่มีความโดดเด่นในมิติวัฒนธรรมคล้ายกัน เพื่อพัฒนาให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชื่อมโยง

เอกสารอ้างอิง

- การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย. (2560). **ตามรอยศาสตร์พระราชา เพื่อการท่องเที่ยวที่ยั่งยืน**. ค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://kingwisdom.tourismthailand.org/newcontent?id=5>
- ข่าวทำเนียบรัฐบาล. (2560). **ศาสตร์พระราชาสู่การพัฒนา อย่างยั่งยืน. รัฐบาลไทย**. ค้นเมื่อ 5 กรกฎาคม 2561, จาก <http://www.thaigov.go.th/news/contents/details/3558>
- เซเลบริตี้ (นามแฝง). (2560). **ท่องเที่ยวยั่งยืนตามศาสตร์พระราชา**. ค้นเมื่อ 10 มกราคม 2560, จาก <http://www.komchadluek.net/news/lifestyle/298188>
- มหาวิทยาลัยศิลปากร. (2550). **รายงานฉบับสมบูรณ์ โครงการชุมชนท่องเที่ยวแบบยั่งยืน ย่านตลาดน้ำตลิ่งชันและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขตตลิ่งชัน**. กรุงเทพฯ: กองการท่องเที่ยว สำนักวัฒนธรรมกีฬาและการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร ร่วมกับ คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- มูลนิธิชัยพัฒนา. (2559). **เศรษฐกิจพอเพียง**. ค้นเมื่อ 23 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.chaipat.or.th/content/porpeing/porpeing.html>
- ระพีพัฒน์ เกษโกศล. (2557). **การจัดการท่องเที่ยววิถีถิ่น ชุมชนเกาะศาลเจ้าและพื้นที่เกี่ยวเนื่องเขตตลิ่งชันกรุงเทพมหานคร**. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- วาไรตี้ท่องเที่ยว. (2556). **สัมผัสวิถีถิ่นตลิ่งชัน ผ่านโฮมสเตย์กลางเกาะ ชุมชนเกาะศาลเจ้า**. MGR Online. ค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <http://www.manager.co.th/travel/viewnews.aspx?NewsID=9560000074212>
- ศักดิ์สิทธิ์ ประดับศิลป์. (2560). **รัฐบาล สานต่อศาสตร์พระราชา น้อมนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มาปรับใช้ในการวางยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี**. ค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2561, จาก http://thainews.prd.go.th/website_th/news/print_news/WNPOL6011240010036
- สุดาราว สุจฉายา. (2542). **ธนบุรี**. กรุงเทพฯ: สารคดี.
- อมลักษ์ณธ์ เกษมผลกุล. (2553). **มหาสวัสดิ์ 150 ปี มหานครที่พระราชทาน**. นครปฐม: คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล.
- อานนท์ ศักดิ์วีระชัย. (2560). **เข้าใจ เข้าถึง พัฒนา: วิธีการแห่งศาสตร์พระราชาเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน**. ค้นเมื่อ 22 กุมภาพันธ์ 2561, จาก <https://mgronline.com/daily/detail/9600000103010>
- Gowdy, J. (1999). Economic concepts of sustainability: Relocating economic activity within society & environment. In Becker, E. & Jahn, T. Eds. *Sustainability & the Social Sciences*. (pp. 162-181). Germany: Hamburger.